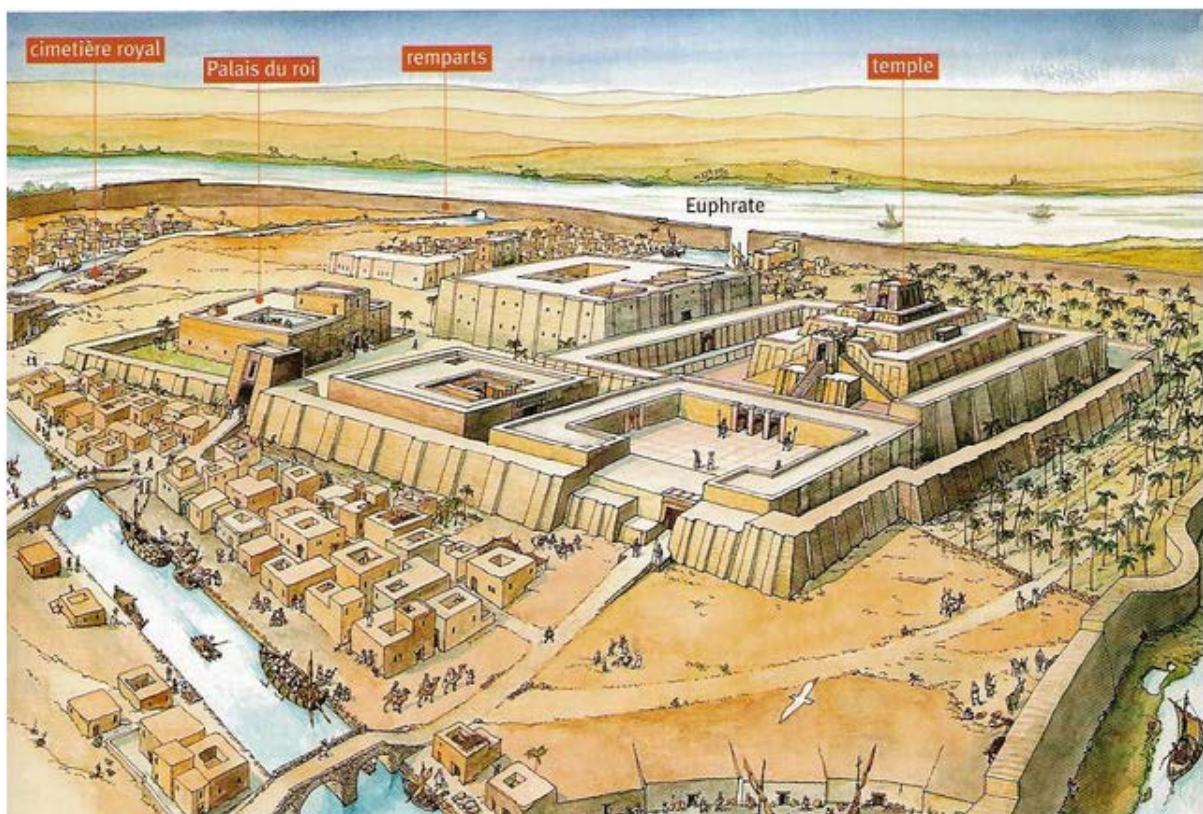

Schrift en getal

Vuur, wiel, domesticatie van dieren en groei van de landbouw zijn belangrijke stappen geweest gedurende de ontwikkeling van de mensheid. Steeds ging het weer om kwesties als voldoende voedsel te produceren en hoe dit te verwerken, om transportproblemen op te lossen en organisatie van het gebied. Vanaf het moment dat deze zaken enigszins goed geregeld waren, ontstonden de eerste steden met tempel en paleis, die beheerst werden door een vorst samen met een priesterklasse. Wat later er werd een muur omgebouwd. Zie voor hieronder een reconstructie van de stad Oer. Onder invloed van de urbanisatie werden nieuwe belangrijke ontwikkelingen in gang gezet, zoals: het ontstaan van het schrift, het getallenstelsel en een maatsysteem. De noodzaak voor het schrift was niet om romans te schrijven maar om voorraden bij te houden, hiervoor moest je ook kunnen tellen en wil het tellen effectief gebeuren moest je maten hebben. Kortom, het gaat om controle waarvoor een soort bureaucratie nodig werd.

Een reconstructie van de Soemerische stad Oer

Het schrift

De Soemeriërs wonend in het zuidelijk deel van Mesopotamië staan op dit moment geboekstaafd als de oudste gebruikers van het schrift. De oudste kleitabletten werden 3200 v.Chr. geschreven. Het schrift- en getalgebruik zijn het gevolg van een hoge mate van kunnen abstraheren en objectiveren van de werkelijkheid. Het grote voordeel van schrijven is, dat het mogelijk wordt het spreken, het woord, tijd en ruimte te laten overstijgen.

Het schrift is een gevolg van een soort bureaucratie. Vragen als hoeveel graan krijg ik van die en die, hoeveel schapen zijn er, hoeveel graan ligt er in mijn

voorraadschuren. Dit moest bijgehouden worden om misbruik te voorkomen of gedurende barre tijden te overzien wat er nog aan voedsel te verdelen valt. De eerste kleitabletten hadden voornamelijk betrekking op voorraadbeheer. Als gevolg van de eerste bureaucratische toepassing van het schrift, de boekhouding, kon later een hele traditie vastgelegd worden op terreinen van kennis, tabellen over sterrenstanden bijgehouden worden of geloof. Systematiseren of categoriseren behoren tot de mogelijkheden. Daarna komt het plezier in het schrijven zelf, verhalen worden neer geschreven. Dit laatste wordt rond 2600 zichtbaar. Uit Mesopotamië komt dan ook het oudst bekende epos, het Gilgamesj epos. Hiervan zijn al versies uit 2300 v.Chr. op schrift gesteld. Oorspronkelijk in het Soemerisch, later in andere talen. Hieronder een van de zeer fraaie fragmenten uit het epos over de tijdelijkheid van alles (uit de vertaling van H.Vanstiphout, Nijmegen 2002)

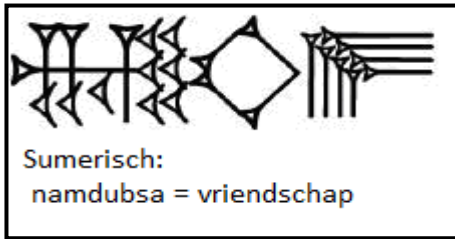

Gilgamesj

*Toen de goden de mensen schiepen,
 Hebben zij de dood als lot vastgesteld.
 Jij (=Gilgamesj), jij spande je zozeer in, en wat
 heb je bereikt?
 Met al jouw inspanningen heb je jezelf uitgeput;
 Jouw vlees is verstorven door de zorgen.
 Zo breng jij het einde van jouw dagen dichterbij!
 Een mensenleven wordt immer afgebroken als
 een rietstengel in het rietveld.
 De knappe jongen en het mooie meisje
 beminnen elkaar een ogenblik
 En de Dood rukt hen weg
 Niemand ziet de Dood
 (...)
 Bouwen wij soms huizen voor eeuwig
 Zegelen wij contracten voor eeuwig
 (etc...)
 Een libelle zweeft over het water
 Haar aanschijn weerspiegelt even de zon
 En dan is er plotseling niets meer.*

Door het schriftgebruik ontstond een machtige groep schrijvers en scholen. Schrift betekende ook, dat de vorst en de rechter een deel van hun verantwoordelijkheid gedelegeerd hadden naar de schrijver. Datering wordt van belang, evenals een betrouwbare bureaucratie. Het waren deze schrijvers of schriftgeleerden, die zorgden voor een hoge mate van continuïteit van kennis, rituelen, verhalen en gewoonten ongeacht uit welk gebied een vorst of veroveraar kwam. Het goede van het schriftgebruik is, dat het denken zelf door het schrijven wordt gerevolutioneerd en wordt door het schrift controleerbaar. Je leest immers de tekst en geeft daarop commentaar. Iets dergelijks zien we bij het ontstaan van wetten. Zo ook liet Hammoerabi, vorst van Babylonië (1792–1750 v.Chr.), wetten opschrijven om zoals hij het zegt de goden te behagen. In de praktijk kwam het erop neer, dat willekeur werd verminderd. Een stap naar rechtszekerheid. Het nadeel van het schrift is de kans op rigiditeit en starheid: immers het is geschreven dat... Dit laatste vooral in geloofskwesties en wetsteksten.

Spijkerschrift

Het spijkerschrift is niet uit de lucht komen vallen, het was noodzaak. Hieraan is een voorgeschiedenis verbonden. Stel dat ik van de oude Mesopotamische stad Oer zakken graan naar een andere stad, bijvoorbeeld het Noordelijk gelegen Kish wil brengen in ruil voor bijvoorbeeld huiden. Wanneer ik zelf niet met de caravan mee ga, hoe weet de ontvanger, dat de juiste

hoeveelheid graan afgeleverd wordt en dat de handelaar onderweg niet dingen slinks verkocht had ten eigenen voordeel. Een van de methoden was om in een hol bolletje van klei een aantal steentjes te doen dat overeenkomt met de zakken met graan. Dit bolletje wordt met strepen en versierselen bedekt en al snel ook met bepaalde tekens van de afzender en/of een symbool voor het getransporteerde materiaal. In elk geval was het zo, dat je altijd kan zien of het bolletje onderweg opengemaakt is, wat alleen maar kan door stuk te maken.

Er wordt vaak gesteld dat tellen vóór het schrijven komt en wel om hoeveelheden bij te houden en om welke goederen het gaat en waar zij zich bevinden. Later ontwikkelde zich in Mesopotamië een uniek 60-talig stelsel, een tallenstelsel waarvan wij nog steeds gebruik maken: 60 minuten of seconden in respectievelijk een uur en een minuut, de 360 graden van een cirkel is ook een Mesopotamische erfenis. En niet in de plaats moet toch gezegd worden, dat de stelling van Pythagoras gebruikt werd lang voordat de Grieken dat deden. Het hiernaast staand voorbeeld van de stelling komt uit 1900 v.Chr.

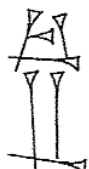

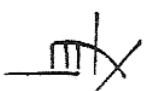

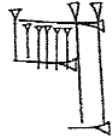
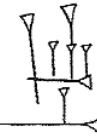

Stukje kleitablet uit 1900 met de afbeelding van de "stelling van Pythagoras"

Hoe ontwikkelde het schrift zich? Het schrijven is wellicht begonnen als een geheugen steuntje voor het paleis of de tempel. Hier worden voor het eerst abstracte symbolen gebruikt. Eerst kwamen er een soort tekeningen (zie onderstaande tabel) of pictogrammen, die in toenemende mate gestileerd werden. Van daaruit ontwikkelde zich een abstract en later nog eens een syllabisch schrift. Dit alles werd in klei afgedrukt met een rietpen waardoor het bekende spijkerschrift ontstond. Door deze tabletten in de zon te drogen werden zij gehard.

Aanvankelijk werd alleen het Soemerisch als schrijftaal gebruikt, later vanaf 2600 werden de spijkerschrifttekens gebruikt voor het Akkadisch (een Semitische taal) en andere talen zoals het oud Syrisch en Elamitisch (2200) en nog later bijvoorbeeld in het Hettitisch. Van lieverlede verdween het Soemerisch als spreektaal maar bleef het voortleven als een cultuurtaal voor priesters en geleerden zoals het Latijn in West Europa. Het trainen tot schrijver was een langdurig proces. Deze training behelsde allerlei kennis van zaken zoals geometrie, rekenen, muziek, voorspellen en genezen. Hoe verder de leerling in zijn opleiding kwam des te esoterischer werd het.

Men werd opgeleid voor hoven maar in toenemende mate ook voor handelsbedrijven
De scholen leidden op voor nam-lu-ulu hetgeen letterlijk vertaald Soemerisch is voor:
menswaardig.

Voor 3000 vChr	rond 3000 vChr	rond 2400 vChr	rond 1700 vChr	
				SAG hoofd
				NINDA voedsel portie
				GU eten
				AB koe
				APIN ploeg
				KI plaats

In de schets hierboven zie je de ontwikkeling van het schrift, eerst als tekening, vrij precies en in de loop der tijd wordt de afbeelding steeds abstracter. Dit alles met de rietpen afgedrukt in klei

Niet alleen schriftgeleerden schreven, ook was er intensieve correspondentie tussen de kooplieden, waarbij de brief gedictend werd aan een schrijver, zie hiervoor de volgende fraaie overgeleverde handelsbrief van Taram-Kubi uit Assur (begin 2^e millenium vChr, de vrouw van Innaya een koopman te Kanish (op. Cit. A History of the ancient Nears East, Mieroop 2004,92):

*"Zeg Innaya; Taram-Kubi zegt:
Jij schreef mij het volgende:"Houdt de armbanden en ringen, je zal ze nodig hebben om voedsel te kopen." Het is waar jij zond mij een half pond goud via Ili-bani, maar waar zijn de armbanden die je achter liet? Toen je weg ging liet je niet één zilveren shekel achter. Je maakte het huis leeg en nam alles mee.*

Sinds dat jij weg bent trof een verschikkelijke hongersnood de stad (Assur). Je liet voor mij niet eens een liter gerst achter. Ik moet wel gerst kopen om te kunnen eten. (...) Waar is de spilzucht waarover jij schreef. We hebben niets te eten (...). Alles wat er is, heb ik bijeen geschraapt en naar jou gezonden. Nu leef ik in een leeg huis en het seizoen verandert. Zorg ervoor dat je de waarde van mijn textiel in zilver naar mij zendt, zodat ik ten minsten 10 maten gerst kan kopen.

Wat betreft de tablet met de lijst van getuigen die Assur-imitti, de zoon van Kura, had verkregen: dit veroorzaakte veel problemen voor de handel en hij legde beslag op de dienaren als garantie. Vervolgens hebben je vertegenwoordigers de zaak geregeld. Ik moest daarvoor 2/3^e pond zilver betalen, zodat hij wacht met zijn klachten totdat jij terug bent.

Waarom luister je toch naar als dat geroddel en geklets en schrijf je mij zulke irritante brieven?(vertaling H.A.)

Het Alfabet

Hoe zit het met het alfabet zoals dat hier, in het Westen, gebruikt wordt. We maken een sprong in de tijd naar ongeveer 800 v.Chr. toen Griekse alfabet ontstond. Dit alfabet is afgeleid van het Fenicische schrift. Hoe zit dat?

Na het jaar 1000 v.Chr. begon een nieuwe periode aan de Oostzijde van de Middellandse zee, de IJzertijd. Vanaf toen hadden de Grieken via de zee intensieve contacten de Feniciërs (die woonden in het huidige Libanon) en werden sterk door hen beïnvloedt. We moeten bedenken, dat Grieken in die tijd zowel in Griekenland als langs de West Anatolische kust op alle terreinen betrekkelijk achter lagen in vergelijking tot de omringende oude culturen aan hun Oostzijde. De wederopkomst van de Griekse steden moet rond 800/700 begonnen zijn, terwijl de Feniciërs al 3 eeuwen aan de macht waren en de handel op de Middellandse zee en voor een groot deel op de Egeïsche zee in handen hadden. De periode 1000 tot 800 wordt in vakkringen de Oriëntaliseringperiode van de Grieken genoemd. Zo leefde in Corinthe een grote Fenicische gemeenschap. Vele zaken zijn door de Grieken van de Feniciërs overgenomen zoals: goudsmederijtechnieken, waarzeggerij, gemunt geld, harpen, tempelbouwstijl, en wetten.

Letter fenicisch	Naam	Betekenis	Grieks	Latijn
	'āleph	os	Aα	Aa
	bēth	huis	Bβ	Bb
	gīmel	kameel	Γγ	Cc, Gg
	dāleth	deur	Δδ	Dd

Het handige klankschrift met de bijbehorende namen zijn van de Feniciërs door de Grieken overgenomen. Elke klank had een teken. Wanneer we de Fenicische letters kantelen, bijvoorbeeld de aleph naar dan zien we een duidelijke afbeelding van een rund, Aleph betekent rund of os. Vroeger was dit teken het beeld voor het rund als zodanig maar na 1000 v.Chr. was het de afbeelding geworden voor de "A" klank.

Hetzelfde zien we met de volgende letter , deze komt van waarin je een huis met een plat dak kunt herkennen. Huis is beth en door de Grieken is dit als Beta overgenomen. Dus het woordje alfabet betekent zoiets als rund/os-huis. Zo kunnen we doorgaan, zoals kameel enz. Net als alle in andere Arabische talen en schriftten worden er geen klinkers gebruikt, uitsluitende medeklinkers. Dit is te zien in het Grieks. De korte "O" klank (zoals in klok) heet in het Griek omicron, d.w.z. de kleine O. De andere "O", die lang klinkt zoals in loopt, heet daarentegen omega, grote O.